

SPOREN VAN HERINNERING

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN DRIEMAANDELIJKE UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

APRIL - MEI - JUNI 2025

nawoord
p. 2

definitie
**NAZIPERITOCIDE
VERSUS
(GEHANDICAPTEN)GENOCIDE**
p. 3

actualiteit
**INTERVIEW MET
JACQUELINE HERREMANS**
p. 6

biblio
p. 9

oorden
**AUSCHWITZ IN HET
KADER VAN AKTION 14f13**
p. 10

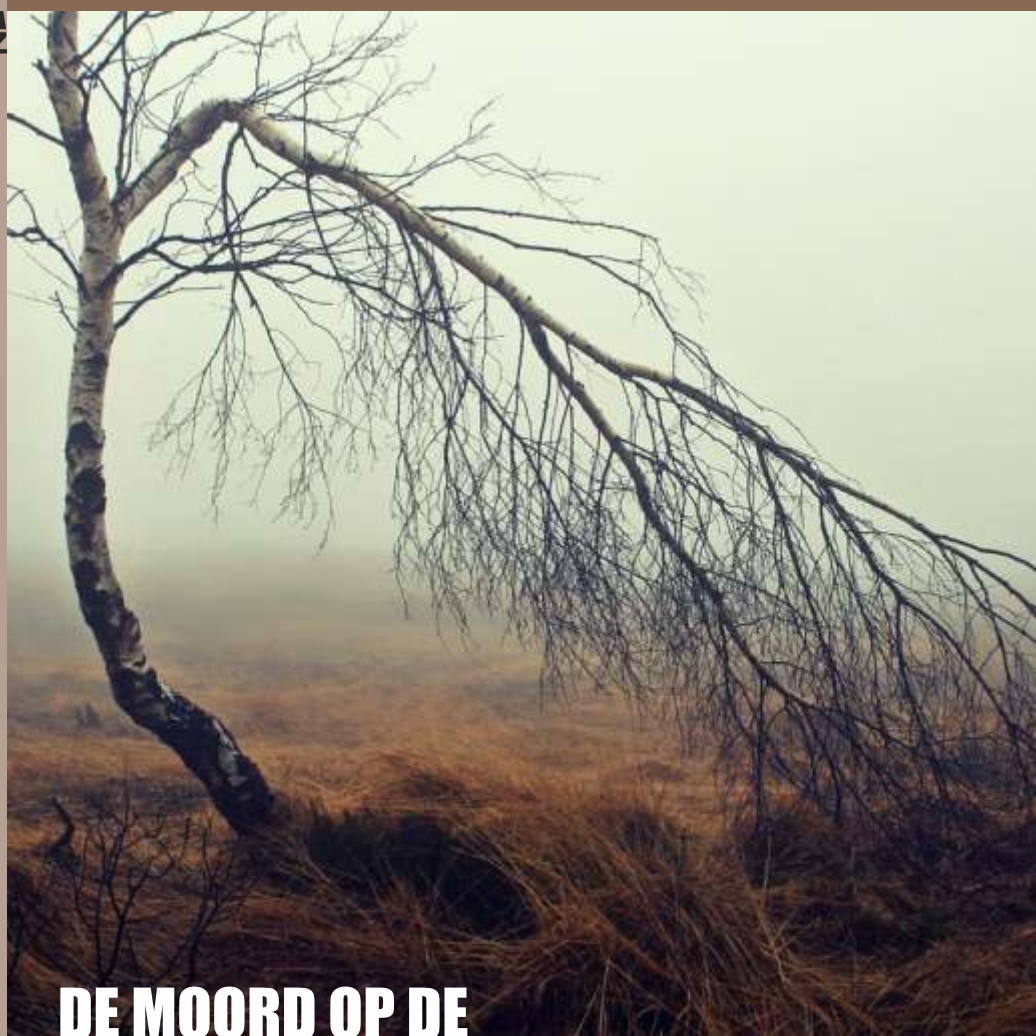
no comment
p. 12

vraagstuk
**HITLERS SOCIAALDARWINISTISCHE
VISIE IN MEIN KAMPF**
p. 13 + pedagogische fiche p.16

klasreflectie
ERNST LOSSA
p. 18

wist je dit?
**DE NEPVERVOERORGANISATIE:
HET GeKraT**
p. 20

varia
p. 22

**DE MOORD OP DE
'NUTTELOZEN'**
deel 4

**UITGELEZEN?
DEEL MIJ MET ANDEREN**

BESTE LEZER

Het academische jaar loopt op zijn einde, en hiermee ook het jaarthema dat over vier nummers verspreid werd. Graag wens ik iedereen te bedanken voor de zoveelste interessante opmerkingen die ik mocht ontvangen aangaande het nieuwe concept van 'peritocide'. Niet alleen plezieren spontane reacties me, maar ook de gestelde vragen die het debat openen.

Met dit laatste nummer wordt het jaarthema afgesloten. Volgend academisch jaar starten we met een nieuw jaarthema. Meerdere voorstellen lagen op tafel tijdens voorbereidende vergaderingen. Vanuit het onderwijs werd ons meerdere malen gevraagd of we eens een jaarthema konden uitwerken rond kolonisatie. Indien wij, als Studie- en Documentatiecentrum, hier geen gehoor aan zouden geven, zouden we een van onze belangrijkste doelpublieken tekortschieten. Het leerkrachtenkorps is al jarenlang niet alleen een trouw lezerspubliek, maar ook gebruikers van het pedagogische bulletin tijdens hun lessen.

Graag wens ik u namens mijn medewerkers een aangename zomervakantie toe en geven wij jullie afspraak in september. ■

Johan Puttemans

Vzw Auschwitz in Gedachtenis
Pedagogisch coördinator

Naziperitocide versus (GEHANDICAPTEN)GENOCIDE

In de laatste drie nummers trachtten we een meer gepaste definitie naar voor te schuiven ter vervanging van niet veelzeggende of politiek/ideologisch geladen termen. We deconstrueerden in de laatste twee nummers de veelgebruikte termen (nazi)euthanasie en ‘Aktion T4’. In dit nummer bespreken we een andere veelgebruikte term: genocide, al dan niet voorafgegaan door ‘gehandicapten-’. De vooraanstaande Belgische historicus wijlen Maxime Steinberg, begon traditioneel zijn lessen met de uitspraak: “Het woord genocide is een ziek woord; het wordt voor alles gebruikt. Maar het is niet om die reden dat we het moeten verwerpen: we moeten het in zijn context plaatsen en gebruiken.”

Het woord ‘genocide’ is een samengesteld woord: ‘genos’ verwijst naar een sociale groep of gemeenschap die onderling door een bloedband verbonden is. Vanaf de 17de eeuw zal het uitgebreid worden tot het ‘ras’ waartoe iemand behoort. Een eerste belangrijke kanttekening moet hier gemaakt worden: wanneer de racistische invulling van ‘ras’ gebruikt wordt, is het niet meer zo dat de ‘leden’ van dit ‘ras’ zich als dusdanig gaan identificeren, maar zal het een derde partij zijn die hen deze aanhorigheid zal toekennen. Belangrijk hierbij is dat het de geboorte is (het ‘ontologische’ aspect; aangezien men geboren is, kan men er niet aan ontsnappen) die bepaalt tot welk ‘ras’ men behoort. Met andere woorden: er is geen ontsnappen aan; voor racologen/racisten behoort men tot een ‘ras’, of men dit nu wil of niet. Tijdens een genocide hebben de daders op voorhand vastgelegd wie al dan niet tot de groep of het te vermoorden ras behoort, ongeacht geslacht, leeftijd, religieuze overtuiging, fysieke of mentale conditie, noch het feit of iemand nog nuttig is of onnuttig is geworden.

Het probleem met het woord ‘genocide’ is dat het in de loop van zijn bestaan (Rafael Lemkin gebruikt het voor het eerst in 1944) meerdere malen van inhoud is veranderd, of beter gesteld: het heeft meerdere uitbreidingen gekend en het werd naar goeddunken van vele onderzoekers veelvuldig gebruikt. Daardoor is het een zwaarbeladen term geworden waarbij haast elke misdaad als genocide kan worden bestempeld. Dit bedoelde professor Steinberg toen hij zei dat het een ziek woord was geworden. Maar het is niet omdat het een ‘ziek’ woord is, dat we het moeten laten vallen. We moeten het gebruiken wanneer er sprake is van een volkerenmoord, in de zin van het vermoorden van een ‘ras’. Aangezien het woord ‘genocide’ een beroemd woord is geworden, wordt het al vrij snel aangewend om de ernst van de moordactie in het vet te zetten. Het is onze mening dat het pathos geen plaats heeft in wetenschappelijk onderzoek waarbij een correct taalgebruik bijdraagt tot het beter begrijpen van het verleden. Elk woord heeft haar eigen betekenis en haar plaats in de wetenschappelijke lectuur.

Maxime Steinberg: *Het woord genocide is een ziek woord*

Graag willen we een aantal argumenten bespreken om aan te tonen dat het woord '(gehandicapten)genocide' een te vermijden woord is.

Een genocide is van nature uit teleologisch van aard. Dit betekent dat er naar een vooropgesteld doel wordt gestreefd, en dit doel is het vermoorden ('-cide' komt van het Latijnse *cœdere*: vermoorden) van een afgebakend 'ras'. Eens een 'ras' volledig uitgemoord is, is dit bij wijze van spreken helemaal 'ontworteld'. Aangezien nakomelingen van een welbepaald 'ras' enkel kunnen voortkomen uit dit 'ras', is een ontologisch einde bereikt wanneer de laatste persoon van dit 'ras' fysiek vernietigd wordt. Bij wijze van spreken kan een 'ras' volledig 'ontworteld' worden. Daarentegen is een peritocide nooit volledig afgerond. Zelfs als alle 'nutteloos' geachte mensen werden vermoord, is er geen zekerheid dat dit nooit meer zal voorkomen in de toekomst. Volledig gezonde mensen kunnen een misvormd kind ter wereld brengen dat daarmee, wederom in de ogen van de daders, als 'nutteloos' wordt beschouwd. Tevens kunnen volwassen mensen, door een ziekte of ongeval, 'nutteloos' worden (bijvoorbeeld na een arbeidsongeval of een psychische aandoening).

In het geval van een genocide, wordt het 'ras' bepaald door de daders, die op een gegeven moment kunnen beslissen dat deze mensen geen levensrecht meer hebben en daardoor vermoord moeten worden. In de logica van een genocide wordt elke vorm van een eventueel potentieel utilitarisme tenietgedaan; leden van het 'ras' worden omwille van het toebehoren tot dit 'ras' vermoord, ongeacht het nut dat het nog kan bezitten, of de nutteloosheid ervan. Nemen we als voorbeeld het voormalige moordcentrum Treblinka: iedereen die toekwam, ongeacht geslacht of leeftijd, wordt terstond vermoord en dit omwille van het behoren tot het 'Joodse ras'. Raciaal gesproken is het te vermoorden ras op zich een levensbedreiging voor het overleven van het ras van de daders/uitvoerders. Het is omwille van deze dreiging dat tot de laatste persoon van dit ras uitgemoord wordt. Kinderen, die het 'ras' van een toekomst kunnen voorzien, worden vermoord, volwassenen worden vermoord aangezien zij een directe dreiging vormen voor de uitvoerders en ouderen omwille van het feit dat zij de cultuur en/of overlevering van hun 'ras' mee- en overdragen. Een peritocide viseert enkel mensen die niet langer

meer een (socio-economisch) nut hebben voor de gemeenschap. Hierbij spelen geneeskunde en (pseudo)wetenschappen een belangrijke rol. Om dit te illustreren, nemen we de naziperitocide. Naziartsen werden beschouwd als soldaten die een 'biologische oorlog' voerden. Als *Erbärzten* dienden zij de zieken die geen enkel nut meer hadden, maar die evenzeer deel uitmaakten van de Duits-Arische gemeenschap (*Volksgemeinschaft*), te selecteren op 'wetenschappelijke' basis zodat dit niet in twijfel kon worden getrokken. Het Duitse volk zelf ontsnapte niet aan de raciale onderverdeling; het werd beschouwd als een deel van het Germaanse *Volkskörper* (de Duitse gemeenschap werd pseudowetenschappelijk en metaforisch voorgesteld als een 'volkslichaam', waarbij zieke elementen bij wijze van spreken weggesneden werden alsof het een medische interventie was). Om deze reden kan een peritocide meer opgevat worden als een extreme eugenetische verwezenlijking in plaats van een genocidale of raciale uitvoering.

Een genocide vereist minimaal twee groepen (of 'rassen') die confronterend tegenover van elkaar staan. Het ene 'ras' vermoordt het andere 'ras'. Een peritocide is moeilijk op te vatten als

een genocide, omdat de moordactie kan plaatsgrijpen binnenin dezelfde groep of hetzelfde 'ras' (hier te verstaan als 'genos'). Mocht een peritocide onder een genocide vallen, dan leidt dit automatisch tot de absurde auto-genocide. Binnen de naziperitocide maakten de uitvoerders van het moordproces – wederom: raciaal gesproken – deel uit van hetzelfde 'ras' als dat van de slachtoffers. Dit wil dus zeggen dat indien het een genocide zou zijn, dan zouden de uitvoerders op het einde van de moordactie zelfmoord moeten plegen, iets wat logischerwijs niet standhoudt. Nogmaals benadrukken we dat een peritocide kwalitatief mensen vermoordt omwille van hun nutteloosheid, en niet omwille van het – gekozen of opgedwongen – toebehoren tot een 'ras'.

Binnen een genocide zijn er maar twee keuzes: ofwel maakt iemand deel uit van een (pseudo-wetenschappelijk gedefinieerd en opgedrongen) 'ras' dat vernietigd moet worden, of men maakt er geen deel van uit. Het eventuele 'gemengde bloed' buiten beschouwing gelaten, is er geen derde of andere keuze of alternatief. Bij het toebehoren tot een 'ras', is men gedoemd te sterven wanneer het 'ras' van de daders er zo over beslist heeft. In het geval van een peritocide moet

de 'graad van nutteloosheid' nog bepaald en onderzocht worden. Hierbij moet een onderscheid gemaakt worden tussen uitmoorden en wat het voorkomen van een mogelijk nageslacht voortkomend uit deze groep betreft; een geforceerde sterilisatie betekent dat het individu mag blijven leven, maar dat het een nageslacht wordt ontnomen. Het steriliseren betekent een raciale-eugenetische oplossing op lange termijn. De betrokkenen blijven leven, ongeacht hun economische nut of onnut; het hen ontnemen van een nageslacht is veiliggesteld voor de toekomst. Daarom is het niet mogelijk een (geforceerde) sterilisatie te rekenen onder een peritocide; het slachtoffer blijft fysiek nog in leven, maar werd tegen zijn wil onvruchtbaar gemaakt. Bij een peritocide wordt niet vermoord om een nageslacht te voorkomen; het is enkel vanuit socio-economisch en utilitaristisch standpunt dat de groep vermoord wordt.

Bij het bestuderen van verschillende volkerenmoorden die hebben plaatsgevonden in de geschiedenis, merkt men op dat reeds in een vroeg stadium het geviseerde 'ras' ontmenselijkt wordt. In het geval van de *judeocide* (de genocide op de Joden door de nazi's) werden Joden al geruime tijd gevisieerd. Het idee

hierachter is dat op het moment van de uitvoering, deze mensen reeds elke menselijkheid ontnomen was. Het was voor de uitvoerders het idee dat ze geen mensen moesten vermoorden maar iets niet-menselijks in een menselijke gedaante. Een peritocide vergt geen raciale of algehele ontmenselijking. De geviseerde groep verliest weliswaar bepaalde menselijke karakteristieken, en dit enkel om hen het recht op leven te ontnemen. Zij die onder een door de daders opgestelde 'levenswaardige graad' komen te staan, worden vermoord, maar niet omwille van hun (on)menselijkheid of 'ras', maar omwille van hun nutteloosheid (zowel economisch als voor de samenleving). Met andere woorden: een moord wordt uitgevoerd op iemand van dezelfde nationaliteit – of in het specifieke geval hier: iemand van hetzelfde 'ras'. Dit is een interessant gegeven voor de terminologie: een peritocide betreft een socio-economisch 'purificatie' binnen eenzelfde 'ras' en dit om het overleven van welbepaalde karakteristieken van het eigen ras te garanderen. Hierbij moet benadrukt worden dat een peritocide strafrechtelijk gesproken onder ' misdaden tegen de menselijkheid' valt, en niet onder genocide. ■

Johan Puttemans

INTERVIEW MET JACQUELINE HERREMANS

Interview afgenomen in december 2024 te Koksijde

In de rubriek 'Definitie' willen we deze keer de legitimiteit onderzoeken van het gebruik van de term 'genocide', herhaaldelijk aangewend om de moord op mensen met een handicap onder het naziregime aan te duiden. Volgens wijlen professor Steinberg is dit een populair, maar vaak verkeerd toegepast begrip. Het is dan ook van fundamenteel belang dit woord in de juiste context te plaatsen – en dat is precies wat de rubriek 'Definitie' hier doet. Juriste Jacqueline Herremans was zo vriendelijk ons een beetje van haar tijd te gunnen om onze vragen te beantwoorden over het gebruik van het woord 'genocide' met betrekking tot de moord op mensen met een handicap onder het naziregime. Daarbij verdedigt ze ook de Belgische euthanasiewetgeving.

JP: Wat zijn de fundamentele juridische verschillen tussen euthanasie zoals die vandaag in de Belgische wet wordt omschreven en wat sommigen nog steeds de 'nazi-euthanasie' noemen?

JH: Het eerste verschil is alvast erg belangrijk: wat men omschrijft als 'nazi-euthanasie' – met nadruk op de aanhalingstekens – is nooit goedgekeurd door een parlement en vloeit dus niet voort uit een democratisch proces. Dat is een fundamenteel verschil. Het naziregime legde zijn wil op aan de bevolking; onze wet is tot stand gekomen binnen ons parlement, na uitgebreide debatten over de waarden die men wilde doen naleven.

Het tweede verschil volgt uit het eerste: onze euthanasiewetgeving erkent het recht van een persoon te vragen dat een andere – een arts – een einde maakt aan zijn of haar lijden, en dus aan zijn of haar leven. Het gaat erom dat mensen die daar zelf om vragen, kunnen sterven in waardige en serene omstandigheden en dat artsen deze handeling mogen stellen.

De laatste jaren van de twintigste eeuw kon een arts die het aandurfde naar de vraag van zijn of haar patiënt te luisteren en die hielp te sterven, zowel voor de rechtbank als voor de Orde der artsen worden gedaagd. De arts bevond zich in een waardecon-

flict: de wet niet overtreden of gehoor geven aan de wens van de patiënt. Er moest een evenwicht worden gevonden tussen het respect voor de autonomie van de patiënt en de voorwaarden waaronder de arts mocht handelen. Dat is exact het tegenovergestelde van wat er tijdens het naziregime gebeurde: daar was er geen sprake van een vraag van de patiënt, geen sprake van wettelijke voorwaarden, en al helemaal niet van persoonlijk overleg tussen arts en patiënt.

JP: Wat is de kracht en de noodzaak van een wet als deze in België, die de praktijk van euthanasie regelt? Zeker als we zien dat er,

Jacqueline Herremans is advocate aan de balie van Brussel (kantoor Lallemand Legros & Joyn). Ze is voorzitter van de A.D.M.D. België (Vereniging voor het Recht op Waardig Sterven). Ze is covoorzitter van de Federale Evaluatie- en Controlecommissie voor de wet op euthanasie. Ze is ook lid van het Raadgevend Comité voor Bio-ethiek in België en vicevoorzitter van de Commissie voor de Rechten van de Patiënt. Jacqueline Herremans is lid van de Raad van Bestuur van de vzw Auschwitz in Gedachtenis.

vooral in het buitenland, kritiek is die verwijst naar nazipraktijken.

JH: Samengevat: een wet is vaak synoniem met vrijheid. Dat lijkt misschien tegenstrijdig, maar een wet kan net vrijheden openen. Dat is precies het geval met de Belgische euthanasiewet. Die wet heeft het mogelijk gemaakt voor patiënten een euthanasieverzoek te formuleren en voor artsen positief op zo een verzoek in te gaan. Vroeger gebeurde dit in het geheim, met alle risico's van dien. Ethisch gezien is het probleem opgelost. Artsen die de wet overtraden, deden dat vanuit waarden die zij hoger inschatten dan de wet zelf. Uit respect voor de autonomie van hun patiënten en omdat de geneeskunde soms machteloos stond tegenover hun lijden. Wat gebeurde er wanneer artsen de stap toch durfden te zetten en euthanasie toepasten? Ten eerste gebeurde dat soms niet onder goede omstandigheden. De gebruikte medicatie was niet altijd gepast. En dan was er nog het probleem van het clandestiene karakter: absoluut niemand mocht ervan weten. Nabestaanden mochten soms zelfs niet aanwezig zijn op het moment zelf, uit schrik dat het bekend zou raken.

Er mochten ook niet te veel leden van het medisch team op de hoogte zijn, opnieuw uit angst voor melding of straf. Zelfs als artsen die stap durfden te zetten, gebeurde dat dus vaak in bijzonder slechte omstandigheden. Er was nood aan een wet die een ethisch verantwoorde uitweg bood. Nogmaals: het is een wet die niemand tot iets verplicht. Niemand hoeft euthanasie te vragen, en niemand – zeker artsen niet – wordt verplicht eraan mee te werken. Artsen kunnen zich beroepen op de gewetensclausule, zolang dat niet uitmondt in misbruik. Dit kunnen we dus echt een wet noemen die vrijheid mogelijk maakt.

De Vlaamse Vereniging voor Recht op Waardig Sterven (RWS) [en het Franstalige equivalent: de Association pour le Droit de Mourir dans la Dignité (ADMD)] gebruikt bewust het woord sterven, en het begrip waardig, niet in de zin van de ontologische waardigheid die ieder mens toekomt, maar in de zin van gevoelde, beleefde waardigheid – hoe iemand zijn of haar eigen waardigheid inschat. Dit betekent ook dat 'waardig sterven' niet noodzakelijk sterven via euthanasie betekent. Dat kan

evengoed het overlijden zijn na palliatieve zorg. Niet het woord of het begrip op zich is het belangrijkste, maar hoe het sterven gebeurt, de weg die wordt afgelegd tot aan dat moment. De drie wetten in kwestie hebben de patiënt centraal gesteld¹. Ook daarin onderscheidt onze wetgeving zich duidelijk van wat door het naziregime werd opgelegd.

JP: Om de moord op mensen met een handicap door de nazi's aan te duiden, wordt soms het begrip 'genocide van patiënten' gebruikt. Waarom kan het concept euthanasie – zoals wij het in België wettelijk definiëren – niet met een genocide worden vergeleken?

JH: (sarcastisch) De genocide op ouderen, bedoel je? Kijk, het is waar dat we woorden nodig hebben om dingen te benoemen. Zelf blijf ik gehecht aan het woord 'euthanasie', en dat om verschillende redenen. Eerst en vooral omdat het een mooi woord is: 'de mooie dood'. Beter kan je het niet uitdrukken. Ik kan begrijpen dat andere landen voor andere termen kiezen: maar bij 'medische hulp bij sterven', heb ik altijd het gevoel dat het te weinig zegt. Medische hulp bij sterven kan even-

goed palliatieve zorg zijn, of meer algemeen het zorgvuldig begeleiden van iemand tot het laatste moment. Ik blijf erbij: het woord euthanasie en de definitie ervan beantwoorden aan de vragen die we ons destijds stelden toen we werkten aan een wet over het – ik citeer nog eens de wettelijke definitie van euthanasie – het opzettelijk levensbeëindigend handelen door een andere dan de betrokkene, op diens verzoek.

JP: Wat zegt u tegen mensen die beweren dat België, door euthanasie toe te passen, een genocide pleegt?

JH: Eerst moeten we het eens zijn over wat genocide betekent! Voor mij wringt het fundamenteel om die twee woorden euthanasie en genocide naast elkaar te zetten.

Tegenstanders van de wet beweren bv. dat de wet druk zou zetten op mensen om euthanasie te vragen, zogezegd omdat ze 'een last' zouden geworden zijn. Paus Franciscus gaat in die richting ... Hij spreekt niet alleen over abortus. Volgens hem komt het euthanasiebeleid overeen met een soort afvalverwijdering. Dat is natuurlijk absurd; de realiteit is net

het tegenovergestelde. Stel dat het werkelijk de bedoeling was van ouderen af te raken ... tja, ouderen zullen er altijd zijn en blijven, ongeacht het beleid. De jongeren zijn de toekomstige ouderen. Wat gaan we dan doen in zo een samenleving als we alle ouderen hebben 'verwijderd'? Voor mij is dat zo onvoorstelbaar dat het moeilijk is er ernstig op te antwoorden. Er is natuurlijk nog veel werk aan de winkel wat betreft de opvang van ouderen of mensen met een handicap. Maar nogmaals, dat is geen probleem gerelateerd aan de euthanasiewet.

JP: Wat vindt u van de term 'nazi-peritocide' als alternatief om de moord op mensen met een fysieke of mentale beperking door de nazi's aan te duiden, en zo eindelijk af te rekenen met het foutieve gebruik van termen als 'nazi-euthanasie' of 'genocide op gehandicapten'?

JH: Die formulering is goed gekozen, maar men moet beseffen dat het om een neologisme gaat. Het zal tijd vergen voor die term door een groter publiek – eerst door onderzoekers, daarna door de samenleving – wordt overgenomen. Als we het woord nu gebruiken,

vrees ik dat het onvoldoende doordringt als aanduiding van het nazimisdrijf. Maar ja, het zou inderdaad goed zijn het woord euthanasie niet te pas en te onpas te gebruiken. Men spreekt ook al over 'diereneuthanasie'. Het is belangrijk dingen juist te benoemen en ik vind persoonlijk dat het woord peritocide inderdaad kan helpen duidelijker te benoemen wat de nazi's mensen met een handicap hebben aangedaan. ■

Johan Puttemans

(1) Wet van 28 mei 2002 betreffende de euthanasie, Wet van 14 juni 2002 betreffende de palliatieve zorg, Wet van 22 augustus 2002 betreffende de rechten van de patiënt (gewijzigd bij wet van 6 februari 2024). Meer verduidelijkingen op <https://www.admd.be/information/legislation-belge/> (geraadpleegd op 20 december 2024) en op <https://rws.be/>.

BEZOEK DE UITGEBREIDE BIBLIOTHEEK VAN STICHTING AUSCHWITZ (deel 2)

De boeken en tijdschriften uit de meertalige bibliotheek van Stichting Auschwitz hebben betrekking op de studie van de Tweede Wereldoorlog, het fascisme, het nationaalsocialisme in het Derde Rijk evenals op alle facetten van de fascistische en nazicriminaliteit. Wij beschikken over belangrijke documentatie in verband met de vernietigingscentra en concentratiekampen. Talrijke werken behandelen eveneens de geschiedenis van het antifascisme, het antinazisme en het verzet in Europa. Ook over meer theoretische en methodologische onderwerpen is in de bibliotheek materiaal

voorhanden: de relatie tussen geschiedenis en herinnering, het gebruik van getuigenissen en mondelinge overlevering, de waarde van vergelijkende benaderingen, de grote debatten en controversen in de geschiedschrijving over de interpretatie van fascistische, nazistische en stalinistische verschijnselen, enz. De bibliotheek stelt bovendien werken met een pedagogische inslag, talrijke getuigenissen en significante romans in verband met de Shoah ter beschikking van haar lezers. De collecties bevatten ook werken over racisme, antisemitisme, xenofobie en de heropleving ervan en over

het negationisme en het extremisme vandaag.

De bibliotheek is toegankelijk voor het brede publiek, maar enkel op telefonische afspraak of per mail. Met de online catalogus-module kunt u zoeken tussen meer dan 13.000 meertalige boeken van onze collectie die ter beschikking staat van het brede publiek. Hieronder een selectie van de werken die u bij ons kan raadplegen i.v.m. de nazi-moord op de 'nutteloze levens'.

Info via:

auschwitz.be/nl/bibliotheek-archief

Osterloh, J. ; Schulte, J.E. & Steinbacher, S. (2022) **'Euthanasie'-Verbrechen im besetzten Europa**. Wallstein Verlag

Grüben, G. (2020) **Quellen zur deutschen Euthanasie-Diskussion 1895-1941**. Lit Verlag

Burleigh, M. (1994) **Death and Deliverance**. Pan Books

Roth, K.H. (1984) **Erfassung zur Vernichtung**. Verlagsgesellschaft Gesundheit mbH

Menges, J. (1972) **'Euthanasie' in het Derde Rijk**. De Erven F. Bohn N.V.

Bensoussan, G. & Winkler, J.-M. (dossier préparé par) (2013) **Du programme T4 à l'action 14f13**. Revue d'histoire de la Shoah

Köhler, S. (2011) **Joseph Goebbels. Ein körperlich behinderter Propagandaminister und die NS-Euthanasie**. GRIN Verlag

Lutzius, F. (1987) **Verschleppt – Der Euthanasie-Mord an behinderten Kindern im Nazi-Deutschland**. Populär Verlag

Benzenhöfer, U. (1999) **Der gute Tod?** Beck'sche Verlagsbuchhandlung

Auschwitz in het kader van **Aktion 14f13**

Auschwitz weerklinkt als de plaats bij uitstek waar de Shoah moet getraceerd worden. Alsof andere plaatsen of andere gebeurtenissen in Auschwitz in de vergetelheid geraakt zijn. In de rubriek 'Auschwitz' van nummer 21 (SvH, 2016) leest men dat in de nazomer van 1941 voor het eerst Zyklon B gebruikt werd als moordmiddel. In dit artikel komen we terug op een dodingsfase van vóór 3 september 1941, met name de selectie van werkongeschikte dwangarbeiders die 'nutteloos' geworden waren en geruimd dienden te worden. Op 28 juli 1941 kwam een bijzondere medische commissie in Auschwitz toe waarbij artsen, waaronder Horst Schumann, voormalige directeur van de Tötungsanstalt Grafeneck, zieke – veelal oudere, aan chronische ziekte lijdende personen – en werkonbekwame kampgedetineerden selecteerden om gedood te worden. Ook meldden meerdere kampgedetineerden zich aan, onder wie zogenaamde 'groene driehoeken' (kampinzittenden van gemeenrecht) die in het algemeen veel macht bezaten en gehaat werden door anderen. Dat 'Prominenten' durfden in te gaan op de oproep van de nazi's dat zieken zich mochten aanmelden voor een revalidatie was een geruststellend feit. Een kort medisch onderzoek werd ter plaatse uitgevoerd, wat een nog grotere geruststelling was voor de onwetenden. Op die dag werden 575 mensen geselecteerd en onder leiding van SS-Rapportführer Franz Hößler naar het T4-moordcentrum Pirna-Sonnenstein gebracht, waar ze dezelfde dag nog vergast werden. Een volgende selectie vond plaats in september 1941, maar ditmaal kon men de slachtoffers niet meer deporteren naar Pirna, aangezien deze instelling gestopt was na het opschorten van Aktion T4 door Hitler, eind augustus 1941. Na meerdere uitgevoerde experimenten door SS-artsen, werd geopteerd voor het inspuiten van fenol direct in het hart. Acht tot vijftien gram fenol, opgelost in een gecondenseerde wateroplossing (10 à 15 ml), doodde het slachtoffer in minder dan 20 seconden. Deze actie werd uitgevoerd in de kelder van Block 28, in Block 21 en in Block 20 (in de zogenaamde Behandlungszimmer). Merken we terzijde op dat op datzelfde ogenblik de eerste experimenten met Zyklon B als moordmiddel van start zijn gegaan in Block 11 op onder meer 250 zieke en afgeleefde Poolse concentratiekampgedetineerden. Het jaar erop, op 29 augustus 1942, vond de eerste grote dodingsactie plaats, en dit om een buiktyfusepidemie te voorkomen. Op die dag hielden kampartsen in het Revier (kamphospitaal) van Block 20 een selectie waarbij 746 mensen geselecteerd werden om vergast te worden in Auschwitz II-Birkenau. Tot november 1944 hielden SS-artsen geregeld selecties om arbeidsongeschikte kampgedetineerden te doden. Evenwel betrof het na augustus 1943 enkel nog maar Joden, voornamelijk afkomstig uit Auschwitz III-Monowitz. Dergelijke acties waren niet exclusief voor Auschwitz; ook andere naziconcentratiekampen liquideerden systematisch 'nutteloos' geworden kampgedetineerden. Deze actie kreeg door de nazi's de codenaam 'Sonderbehandlung 14f13'.

Aktion 14f13, een onschuldig blijkende term, een moordachtige actie

Sonderbehandlung 14f13, beter gekend onder de even onduidelijke codenaam *Aktion 14f13*, is de benaming van het nazimoordprogramma waarbij zieke, oude of niet meer arbeidsgeschikte concentratiekampgedetineerden omwille van hun door uitbuiting verworven nutteloosheid systematisch vermoord werden.

Concentratiekampen bestaan reeds vanaf het aan de macht komen van de nazi's; nog in het voorjaar van 1933 duiken de eersten op, die naar nazimaatstaf

ideologische 'staatsvijanden' uit het openbare leven elimineren door hen op te sluiten in concentratiekampen. De oorspronkelijke bedoeling was om deze Duitsers herop te voeden volgens de nazi-standaarden. Eens de oorlog uitbreekt, wint de oorlogsindustrie aan belang en wordt de vraag naar goedkoop inzetbare arbeiders groter. Productie is thans het hoofddoel geworden; zij die economisch uitgebuit kunnen worden hebben nut. Zij die tot uitputting toe uitgebuit worden, zijn voor het kampwezen een bijkomende last aangezien zij geen nut meer hebben maar toch nog plaats inne-

men die in de nazilogica beter gebruikt kan worden voor arbeidsgeschikte mensen.

In het voorjaar van 1941 vergadert het hoofd van de SS en de verantwoordelijke voor de concentratiekampen, Heinrich Himmler met het hoofd van de privé-kanselarij van Hitler, Philipp Bouhler – die tevens de organisator is van *Aktion T4*. Hun gesprek gaat over het toepassen van de *Aktion T4*-methode in concentratiekampen, om afgeleefde gedetineerden te doden. Bouhler, die enorm veel ervaring heeft opgedaan met de gecentraliseerde naziperiticide, speelt de bal door naar

◀ In de kelder van Block 11 te Auschwitz werden in het najaar van 1941 de eerste vergassingen uitgevoerd op onder andere zieke Poolse kamppatiënten

zijn ondergeschikte Viktor Brack, zodat dezelfde methoden kunnen toegepast worden in concentratiekampen.

De eerste fase van Aktion 14f13

In eerste instantie wordt bevolen dat de kampadministratie registratieformulieren, zoals deze die gebruikt worden voor psychiatrische patiënten, zou invullen: voornamelijk is er interesse in zij die langdurig werkonbekwaam of ongeneeslijk ziek zijn. Met deze formulieren gaan *T4-Gutachters* (artsen in het kader van Aktion T4) aan het werk bij aankomst; zich hierop baserend – er wordt geen medisch onderzoek uitgevoerd – worden onnuttig geworden kampgezetenen geselecteerd om gedood te worden in T4-moordfaciliteiten. De medische T4-commissie maakt lijsten op die zij doorstuurt naar de T4-transportdienst (*GeKraT*) waar de kampleiding zich naar moet schikken. Er wordt de geselecteerden meegedeeld dat zij opgegeven werden om naar een *Erholungslager* (revalidatiekamp) gestuurd te worden om daar terug op krachten te komen.

De eerste uitvoering van Aktion 14f13 vindt plaats in april 1941 in het concentratiekamp Sachsenhausen. Tegen de zomer worden daar om en bij de 400 gedetineerden geselecteerd en vermoord in T4-centra zoals Hartheim, Pirna-Sonnenstein of Bernburg. Na de stopzetting van Aktion T4 zullen enkel Hartheim en Bernburg nog

operationeel blijven om geselecteerden op te vangen en daar te vermoorden. De concentratiekampadministratie maakt evenwel de overlijdensakte op en licht de familieleden in van het overlijden van hun familielid, uiteraard met een vervalste doodsoorzaak. Naargelang de oorlog vordert, stijgt de vraag naar dwangarbeiders die ingezet worden in de oorlogsindustrie. De Inspectie van de Concentratiekampen, dat eerst als een soort onafhankelijk orgaan opereert, wordt op 16 maart 1942 opgenomen in het SS-WVHA, het economische onderdeel van de SS, als *Amtsgruppe D* onder leiding van *SS-Brigadeführer* Richard Glücks. Die stuurt tien dagen later een omzendbrief naar de concentratiekampen met de vraag (of het bevel) om enkel die kampgedetineerden op te geven die volledig en onherstelbaar werkongeschikt zijn geworden. De nood aan arbeiders wordt boven de ideologische uitvoering geplaatst. Eind 1942-begin 1943 lijden de nazi's in het Oosten zware verliezen. Dit heeft een onmiddellijk gevolg voor de uitvoering van Aktion 14f13; ditmaal dringt Glücks erop aan om enkel nog daadwerkelijke geesteszieke kampgedetineerden op te geven. Zelfs bedlegerige dwangarbeiders dienen productief te blijven met het toekennen van aangepaste arbeid.

De tweede fase van Aktion 14f13

Op 11 april 1944 worden nieuwe richtlijnen opgesteld over Aktion

14f13: het gebruik van de medische registratieformulieren wordt opgeschort en medische T4-commissies worden vervangen door kampartsen die nu zelf de selecties uitvoeren. Enkel lichamelijk uitgeputte dwangarbeiders worden uit de weg geruimd, zodat plaats benut kan worden door kampgedetineerden die nog arbeidsgeschikt zijn. De geselecteerden worden of ter plaatse gedood (in het kamp zelf wanneer het uitgerust is met dodingsfaciliteiten), of naar *Tötungsanstalt* Hartheim gestuurd.

Sonderbehandlung 14f13 wordt op 11 december 1944 opgeschort; op die dag komt het laatste transport aan in Hartheim. Daarop worden de gaskamers ontmanteld en krijgt het pittoreske kasteel een andere – meer onschuldige – invulling.

Van april 1941 tot eind 1943 zullen tussen de 15.000 en 20.000 mensen het slachtoffer worden van Aktion 14f13, waarbij de nadruk lag op het moorden uit utilitaristische overwegingen; de kampgedetineerde wordt gereduceerd tot een winstgevend object. Eens hij voor de nazi's nutteloos is geworden, heeft zijn leven geen enkele waarde of voordeel meer en is hij, in de nazilogica, levensonwaardig. ■

Johan Puttemans

In deze rubriek geven wij beelden of teksten mee zonder commentaar. Wat weet jij over de inhoud, welk is volgens jou de link met het thema en wat is jouw kritisch standpunt over de gegevens op deze pagina? Stuur jouw mening op naar georges.boschloos@auschwitz.be en maak kans één van onze publicaties naar keuze te winnen.

HITLERS SOCIAALDARWINISTISCHE VISIE IN MEIN KAMPF

Ontegensprekelijk kan het aandeel van Adolf Hitler in de naziperitocide aangetoond worden; hij ondertekende het bevel waarmee hij toestemming gaf aan zijn lijfarts Karl Brandt en Philipp Bouhler om de ‘genadedood’ te verlenen. Laatstgenoemde was bovendien het hoofd van de privékanselarij van Hitler. Hiermee was hij direct onderworpen en verantwoording verschuldigd aan Hitler in persoon. Hoogstwaarschijnlijk heeft Hitler zich nooit gebogen over de praktische zaken aangaande het in de praktijk omzetten van het moordplan. Hitler hield zich echter wel bezig met het pad naar de peritocide theoretisch voor te bereiden. In zijn boek Mein Kampf (mijn strijd) heeft hij zijn ideologie neergeschreven. Het eerste boek, dat eigenlijk een afrekening betreft, bevat zijn onwetenschappelijke mening over het ‘volk en ras’. Dit artikel geeft een omkadering voor de lectuur van enkele passages die ons interesseren in de pedagogische fiche.

Adolf Hitler wordt geboren in het Oostenrijk onder de Habsburgers. Naar zijn zeggen, ontdekt hij van jongs af aan zijn Duitse gevoelens en trekt als jongeling naar Wenen. Eens de Eerste Wereldoorlog uitbreekt in 1914, sluit hij zich aan bij het leger en strijdt hij vier jaar aan Duitse zijde. Na de nederlaag van het Duitse keizerrijk, blijft een verbitterde over. Nog steeds in dienst van het leger, onderzoekt hij tal van rechtse groeperingen die in die tijd de kop opsteken. Eén van de organisaties is de DAP (*Deutsche Arbeiterpartei*) waarvan hij snel de leiding overneemt. Enige tijd later vormt hij die nietsbetekende partij om tot de NSDAP.

Gezien de economisch erbarmelijke omstandigheden waarmee de Weimarrepubliek begin 1923 mee te maken krijgt, ontstaat inflatie, met politieke onrust tot gevolg. Naar het voorbeeld van Mussolini in Italië, organiseren Hitler en de zijnen op 8 en 9 november 1923 een aanval op de Beierse staat. Deze opstand, die nu bekend is als de Hitlerputsch, mislukt. De NSDAP wordt verboden en Hitler wordt tot een lichte gevangenisstraf veroordeeld. Hij zit zijn straf uit in de comfortabele gevangenis van Landsberg. Samen met onder andere Rudolf Heß, die als zijn secretaris optreedt, ver-eeuwigt Hitler zijn politieke – lees:

ideologische – ideeën op papier. In 1924 is Hitler na enkele maanden gevangenschap weer op vrije voeten. Ten eerste richt hij de NSDAP, die na de mislukte staatsgreep verboden was, terug op en publiceert zijn ideeën als boek onder de naam *Mein Kampf* (mijn strijd). Dit eerste boek is een afrekening: met zijn jeugd, met het verlies van de oorlog, met het Jodendom, met de Duitse democratie, kortom al hetgeen waar hij een hekel aan heeft. Hitler kan ontegensprekelijk als ideoloog worden bestempeld; zonder enige wetenschappelijke basis of rechtvaardiging neemt hij stellingen en veronderstellingen aan die geens-

Eerste editie, eerste uitgave van beide delen van Mein Kampf door Adolf Hitler: Octavo, [twee delen], 392 pp, en 354 pp. Rode kaft met witte rug van de uitgever op deel I, volledig rode linnen kaft op deel II, titel in gotisch wit lettertype op beide delen. Beide delen met rode bovenkant en halve titels. Frontispice met portret van Hitler in deel I, geen frontispice in deel II. Beide delen zijn de eerste uitgave, zonder 'Auflage' op de titelpagina.

© Thefirstedition.com

zins hebben plaatsgevonden, tenzij in zijn fictieve wereld. Ook doorspekt hij zijn visie met racistische en antisemitische uitspraken. Eveneens heeft hij een ongezouten mening over het volk en het ras, titel van het elfde hoofdstuk. Aan de hand van kritische uitgaven van Hitlers boek ontlede we het hoofdstuk, zodat elk misverstand wordt vermeden bij het behandelen van enkele passages in de pedagogische fiche. Om dit hoofdstuk te kunnen neerpennen, gebruikt Hitler zijn behoorlijk geringe kennis aangaande biologie. Hij tracht een raciale versie te geven van de sociale wereld waarmee hij afrekent. Een wetenschappelijke analyse van zijn schrijven, legt snel zijn lacunes bloot; zijn ideeën kunnen beter begrepen worden vanuit zijn fanatisme in plaats van een wetenschappelijke kennis. Hitler is echter geen uitzondering; tegen

het einde van de 19de eeuw bereikt het geloof in het sociaaldarwinisme een hoogtepunt, waarbij elke theorie rustte op het waanidee dat er een hiërarchie bestond in menselijke 'rassen'. Zogenaamde 'Ariërs' bevonden zich bovenaan als cultuurscheppers. Uit deze traditie van geschriften en ideeën, kon Hitler putten om zijn eigen ideeën te rechtvaardigen, ook al maakt hij geenszins gebruik van citaten of verwijzingen naar wetenschappelijke werken.

De racistische en sociaaldarwinistische visie van Hitler berust voornamelijk op één element: vooruitgang dient te resulteren in zowel de instandhouding van de puurheid van het eigen ras als in een strijd der rassen. Voornamelijk na de teloorgang van Duits grondgebied, besloten bij het Verdrag van Versailles, en zijn wens een groot Duitsland te zien, trekt Hitler het

nationalisme erbij, dat hij verbindt met zijn racistische ideologie. Naar zijn mening dient men het volk louter op te vatten als tijdelijke bezitters van raciale substanties. Hierbij zullen enkel de besten, meest aangepasten en sterksten zich kunnen ontwikkelen, en dit ten bate van de zwaksten. Het gevaar schuilt dan ook in het mengen van die superieure rassen met inferieuren. Dit leidt naar zijn mening louter tot decadentie en teloorgang van superieure civilisaties. Tevens betreft Hitler eugenetische ideeën erbij: de teloorgang van gemeenschappen ten gevolge van raciaal determinisme zou teniet gedaan kunnen worden en zelfs omgedraaid worden. Politieke leiders dienen, alweer naar Hitlers mening, raciale vraagstukken centraal te plaatsen in het staatswezen. Enkel zo kan een volk – en evenzeer het ras – overleven.

Deze ideeën, zoals ze hierboven geschetst werden, zijn niet nieuw. Hitler heeft op zich niets bijzonders uitgevonden; hij beroept zich op een summiere kennis van andere auteurs. Het enige opmerkenswaardige aan *Mein Kampf* is het politieke klimaat waarin het geschreven wordt. Het boek verschijnt in een tijdperk waarin (drog)redeneringen een uitleg trachten te geven voor de wereld en diens bewoners, waarbij de vooruitgang op het vlak van de wetenschappen niet uit het oog mag worden verloren. Deze gegevens hebben een ethnocentrische kijk, met raciale vooroordelen, op het modernisme tot resultaat. Vooral vanaf het einde van de 19de eeuw, een tijdperk waarin koloniaal expansionisme centraal staat, is de noodzaak ontstaan om rassen hiërarchisch onder te verdelen. Het racisme, een pseudowetenschappelijke stro-

ming (soms ook 'wetenschappelijk racisme' genoemd), is hiervan een direct gevolg; het tracht, als het ware als waarachtige filosofie van de geschiedenis, de ontegensprekelijke rechtvaardiging te geven aan een gedetermineerde wereldorde. Dat deze theorie pseudowetenschappelijk van aard is kan verklaard worden door het onwetenschappelijk en niet-gefundeerd gebruik van de biologie en de erfelijkheidsleer. Het raciaal determinisme vertegenwoordigt in dit denken een fundamenteel feit over hoe de wereld geconcipieerd is, en waar de mens haar plaats opeist. Dit denken leidt onvermijdelijk tot de eugenetische stroming, waarbij de Duitse invulling – noemen zij dit echter niet 'raciale hygiëne'?! – het summum van is geworden. Sociale pathologieën, te verklaren aan de hand van de gepolitiseerde pseudowetenschappen,

moeten rechtgetrokken worden. Het biologische patrimonium van een volk moet dankzij de eugenetica wat scheefgegroeid was weer rechttrekken. Deze correctie moest er komen door middel van positieve en negatieve eugenetica. De bevolking ziet zich gereduceerd tot een orgaan ter beschikking van de Staat, die op zich moet instaan voor het behoud van de sociale harmonie en het verbeteren van de natie. Deze gedachtegang vormt de nieuwe staatsethiek; het 'goede' en het 'kwade' worden nu afgetoetst aan de reinheid van het volk, waarbij de geneeskunde de nieuwe biologische religie wordt en artsen de nieuwe geseculariseerde en geïdealiseerde priesters. ■

Johan Puttemans

Na zeventig jaar kwam Hitlers *Mein Kampf* in het publieke domein terecht. De heruitgave van het gekende, maar niet veel gelezen boek werd voorzien van een kritische omkadering, zodat lezers kunnen vaststellen dat er weinig mysterieus is aan het boek. Het werk is doorspekt met historische fouten en onwetenschappelijke insinuaties die voor een leek moeilijk te doorprikken vallen.

Lees eerst aandachtig de passages uit Hitlers boek *Mein Kampf*¹ alvorens de vragen onder het citaat op te lossen.

'De strijd om het dagelijks brood vernietigt alles, wat zwak en ziekelijk en minder vastberaden is, terwijl de strijd van de mannetjes om het wijfje alleen aan het allergezondste exemplaar het recht op voortplanting, of althans op voortplantingsmogelijkheden geeft.' (p. 347)

'Want omdat het minderwaardige altijd sterker in aantal is dan het meerderwaardige, zou, indien levenskracht en voortplantingsmogelijkheid gelijk waren, het slechte element zich zo sterk vermeerderen, dat het meerderwaardige tenslotte volkomen op de achtergrond werd gedwongen.' (p. 347)

'Dit doet de natuur nu echter door het leven voor de zwakkere elementen aan zoveel zwaardere levenscondities te onderwerpen, dat alleen reeds daardoor het aantal wordt beperkt, en tenslotte door de rest niet zonder uitzondering in staat te stellen, zich te vermenigvuldigen, maar integendeel hier opnieuw een onverbiddelijke selectie maakt naar kracht en gezondheid.' (pp. 347-348)

¹ Hitler, A. *Mijn Kamp* (onverkorte uitgave). Uitgeverij Ridderhof-Ridderkerk, Rotterdam, 1982

'De generatie van onze huidige motorische zwakkelingen zal natuurlijk onmiddellijk luide protesten doen horen, en zal kletsen, huilen en klagen over "maatregelen, die tegen de heiligste rechten van de mens indruisen". Neen, er is maar één heiligste recht van de mens, en dit is tegelijkertijd zijn heiligste plicht, namelijk: ervoor te zorgen, dat het bloed zuiver blijft, om zo, door de handhaving van het beste mensentype, voor deze de gelegenheid te scheppen, om zich hoger en edeler te ontwikkelen.' (p. 493)

'(...) in deze dappere burgerlijk-nationale wereld is het dus een misdaad om de voortplantingsmogelijkheid van syfilislijders, tuberculosepatiënten, erfelijk belasten, mismaakten en ezels tegen te gaan, maar de praktische vernietiging van de voortplantingsmogelijkheid bij miljoenen van de allerbesten wordt niet als een misdrijf beschouwd (...).' (p. 494)

Vragen:

- Ga in de eerste drie citaten na waar Hitler een denkfout begaat over de evolutietheorie en de biologie. Beargumenteer je antwoorden en standpunten. Vergelijk jullie antwoorden en bespreek ze eventueel klassikaal met je leerkracht(e) biologie en/of wetenschappen.
- De laatste twee citaten geven duidelijk, doch niet eenduidig neergepend, aan waar het Hitler om te doen is. Welke elementen haal je uit deze korte fragmenten die volgens jou een aanzet kunnen zijn tot de latere moordprogramma's?

Elk trimester verschijnt in *SPOREN VAN HERINNERING* een praktische pedagogische toepassing met bijhorende fiche die u in de klas kan gebruiken en verzamelen. U vindt deze fiches ook terug op onze website www.auschwitz.be onder de rubriek PEDAGOGIE.

ERNST LOSSA

TUSSEN DE NAZIPATIËNTENMOORD EN HET RACIALE MOORDPROGRAMMA

Nadat ze in 1922 haar opleiding vervolledigd had als verpleegster, ging Pauline Kneissler aan de slag als verpleegster. Hoogstwaarschijnlijk koos ze voor die opleiding uit interesse voor zieke mensen. Maar dit was niet het enige waar zij van overtuigd was; al op jonge leeftijd toonde zij een enorme interesse voor het nazisme. In 1937 werd ze lid van de NSDAP. Naar alle waarschijnlijkheid was ze effectief op de hoogte van de vooroorlogse moordintenties van de nazi's. Al vanaf het begin werkte ze in onder meer de T4-centra Grafeneck en Hadamar. Daar 'ontfermde' ze zich over de aangekomen patiënten; ze hielp hen bij het uitkleden, assisteerde de artsen tijdens het 'medisch onderzoek' en begeleidde de groep naar de benedenverdieping waar de patiënten vergast zouden worden. Na de gecentraliseerde peritocide werd Pauline Kneissler ingezet in Aktion 14f13, het vermoorden van afgeleefde concentratiekampgedetineerden. Onder Bauorganisation Todt werd ze vervolgens aan het Oostfront ingezet om gewonde soldaten te 'verzorgen'. Daar deinsde ze niet terug de 'genadedood' te geven aan ernstige lichamelijke, maar ook geestelijke, gewonde soldaten. In het voorjaar van 1944 werd ze door de Zentraldienststelle-T4 ingezet in de gedecentraliseerde naziperitocide; haar diensten, maar vooral haar onvoorwaardelijke toewijding, konden gretig gebruikt worden in Kaufbeuren (een instelling die onder andere gebruikt werd voor het vermoorden van kinderen tijdens de nazi-era). Haar aanwezigheid bleef niet onopgemerkt. Tijdens haar aanwezigheid klom het dodental enorm. Een van de jonge patiënten die haar pad kruiste was Ernst Lossa.

Ernst Lossa wordt geboren in 1929 en is tien jaar oud wanneer de oorlog tegen Polen uitbreekt. Gezien hij en zijn familie tot de Jenische bevolkingsgroep behoren, komen zij in het vizier van de nazi's te staan. Laatstgenoemden beschouwen de Jenischen als raciaal onzuiver; zij maken deel uit van de rondtrekkende bevolking en worden vaak 'witte zigeuners' genoemd. De vader en twee ooms van Ernst worden aangehouden en opgesloten in het concentratiekamp Dachau, terwijl Ernst en zijn twee zussen in kindertehuizen worden geplaatst. Het gedrag van de jongen laat te wensen over. Hij pleegt meerdere diefstallen, onder andere op school, en wordt verschillende keren van tehuis verplaatst. Ernst Lossa is wat een 'probleemkind'

genoemd wordt. Begin 1940 wordt hij, ten gevolge van *Unersiehbarkeit* ('onopvoedbaarheid'), in het jeugdheropvoedingstehuis Indersdorf, nabij Dachau, geplaatst. Een medisch rapport wordt opgesteld door Katharina Hell, die verbonden is aan de *deutschen Forschungsanstalt für Psychiatrie*. Het rapport stelt dat Ernst Lossa ongetwijfeld een goedaardige jongen is, maar volledig willoos, onstabiel, bijna middelbegaafd. Hij wordt afgeschilderd als een psychopaat. Het rapport vervolgt met de vermelding dat hij naar alle waarschijnlijkheid niet aanzienlijk verbeterd kan worden, en dit vanwege zijn sterke instincten. Ook wordt een teken van degeneratie aangegevoerd door te verwijzen naar de vingerlengte van zijn rechter-

hand. Op basis van dit rapport wordt Ernst tijdens het voorjaar 1942 opgenomen in de *Kinderfachabteilung* (kinderafdeling) te Kaufbeuren. Zijn gedrag verbetert niet; nog steeds blijft hij zich opvallend en non-conformistisch gedragen. Terzijde dient wel opgemerkt te worden dat Ernst Lossa ook vriendelijk en behulpzaam kan zijn; er wordt opgemerkt dat hij gestolen voedsel aan uitgehongerde zieken geeft. Toch vermeldt het nieuwe medische rapport dat hij zich gewelddadig gedraagt tegenover andere kinderen. Om die reden wordt hij overgebracht naar de mannenafdeling. Tevens is hij erachter gekomen dat moorden plaatsvinden onder de vorm van het zogenaamde *Hungerkost-Erlass* ('hongerkostdecreet'). Op 30 novem-

▲ De inscriptie van de struikelsteen ter ere van Ernst Lossa vermeldt: Hier woonde Ernst Lossa, geboren in 1929. Sinds 1933 gedwongen opgenomen in tehuzen en sanatoria. Overgebracht naar het sanatorium Irsee in 1943. Vermoord op 9.8.1944

ber 1942 wordt in het ministerie van Binnenlandse Zaken te Beieren gedecreteerd dat patiënten die niet meer kunnen werken en een levensverwachting van minder dan drie maanden hebben hun voedselrantsoenen zien slinken tot de dood erop volgt. Aangezien de tiener van deze moordpraktijken op de hoogte is, vormt hij een groot gevaar voor de directeur Josef Frick en voornamelijk ook voor de medische directeur dokter Valentin Falthäuser. Zij deinzen er niet voor terug Ernst Lossa te doden. Begin mei 1943 wordt Ernst overgebracht naar het naburige *Zweiganstalt* Irsee dat van Kaufbeuren afhangt. Dit zal de laatste transfer van de jongen betekenen. Op 9 augustus 1944 wordt de veertienjarige Ernst Lossa met een injectie om het

leven gebracht. De insputting wordt uitgevoerd door verpleegster Pauline Kneissler. Na de oorlog getuigt een verpleegster over de terdoodbrenging van de jongen. Zij verklaart dat Kneissler, in bijzijn van de directeur en dokter Falthäuser, een injectie in Ernsts arm gaf met het voorwendsel dat het om een inenting tegen tyfus ging. De overlijdensakte wordt opgemaakt door dokter Lothar Gärtner. Als onderliggende aandoening vermeldt hij asociale psychopatie en als overlijdensoorzaak bronchopneumonie. Na de Tweede Wereldoorlog zal het geval Ernst Lossa een heel interessante casestudy betekenen voor het opstellen van aanklachten tegen verdachte medewerkers en latere beschuldigen. De Amerikaanse onderzoekers

Ethische reflecties:

- Ernst Lossa werd vermoord omdat hij als psychopaat gelabeld werd of
- Ernst Lossa werd vermoord omdat hij als zigeuner raciaal een gevaar betekende voor het Derde Rijk

Met welke stelling ben je het eens? Gebruik argumenten om jouw standpunten kracht bij te zetten.

vinden vele aanwijzingen die aantonen dat Ernst Lossa helemaal niet gehandicapt was. Opvallend is dat in zijn medisch dossier het woord *euthanasiert* (ge-euthanaseerd) gebruikt wordt. Maar het is niet duidelijk of dit ten tijde van de oorlog stamt of dat dit er tijdens het onderzoek aan werd toegevoegd. Wel weten we dat dokter Falthäuser, die beschuldigd werd van doodslag, het woord euthanasie vaak in de mond nam. Zowel de verpleegster Kneissler als de arts Falthäuser krijgen relatief lichte straffen. In 2009 wordt te Irsee een *Stolperstein* (struikelsteen) ter ere van Ernst Lossa geplaatst. ■

Johan Puttemans

Er werd een speciale neporganisatie opgezet voor het vervoer van te vermoorden patiënten: het GeKraT

Het laatste artikel van de rubriek 'Wist je dat?' van het jaarthema rond de moord op 'nuttelozen' zal gewijd worden aan het transport van patiënten naar moordcentra. Binnen een vernietigingspolitiek die in praktijk wordt omgezet, is het vervoeren van te vermoorden slachtoffers van een verzamelpunt naar de plaats van moord essentieel. Dit is voor de gecentraliseerde naziperitocide, waarbij het adjectief 'gecentraliseerd' van kapitaal belang is, niet anders. De KdF (Kanzlei des Führers), die het moordprogramma ten uitvoer moest brengen, mocht van Hitler niet in het openbaar treden, om mogelijke protesten van Duitse burgers te voorkomen. Om die reden werd er binnen de privékanselarij een heuse afdeling op poten gezet: de Zentraldienststelle(-T4), afgekort als ZDSt.-T4. Dit orgaan organiseerde het patiëntenmoordprogramma, thans gekend als Aktion-T4. Maar, zoals hierboven al vermeld werd, deze kon niet openbaar ageren. Om die reden werd een neporganisatie opgericht die zou instaan voor het transport van patiënten: het Gemeinnützige Krankentransport GmbH, afgekort als GeKraT.

Binnen de Kanzlei des Führers stond Viktor Brack aan het hoofd van Amt II: aangelegenheden betreffende Staat en Partij. Dit ambt was onderverdeeld in verscheidene subambten, waaronder IIc: aangelegenheden betreffende Wehrmacht, politie en SD (de Sicherheitsdienst was het SS-orgaan dat zich bezigheid met het bespioneren van de bevolking op ideologische basis. Het werd geleid door SS-Gruppenführer Reinhard Heydrich). Ook vielen aangelegenheden die betrekking hadden op Kerken onder IIc, dat geleid werd door Reinhold Vorberg. Toen de ZDSt.-T4 de gecentraliseerde naziperitocide in 1940 ten uitvoer bracht, werden verschillende afdelingen gecreëerd om alles georganiseerd te krijgen. Een van die zes afdelingen was de Transportabteilung (transportafdeling), die onder leiding stond van diezelfde Vorberg. Zijn voornaamste taak binnen die structuur was het organiseren van het transport van de door de Gutachter (de T4-artsen die op basis van

de door de instellingen ingevulde formulieren een oordeel velden over leven en dood) geselecteerde slachtoffers naar T4-moordcentra.

Aangezien Vorbergs dienst niet in het openbaar mocht treden, maar het transporteren van mensen daadwerkelijk fysiek plaats moest vinden, werd een neporganisatie opgericht. De bijkomende moeilijkheidsgraad voor de organisatoren bevond zich in het fysiek aanwezig zijn; deze keer betrof het geen departement dat louter op papier bestond.

In het artikel 'Wist je dit?' nr. 54 werd binnen de Reichsarbeitsgemeinschaft (RAG) de jurist Gerhard Bohne, hoofd van de Büroabteilung binnen de ZDSt.-T4, ter sprake gebracht. Als rechtsgeleerde stond hij in voor het organiseren van administratief werk binnen het moordprogramma. Het is Bohne die vanuit zijn verantwoordelijkheden de taak op zich nam het GeKraT juridisch te grondvesten. Onder de rechtsvorm GmbH (Gesellschaft mit beschränkter

Haftung) – vennootschap met beperkte aansprakelijkheid – bracht hij de statuten binnen in het handelsregister van de arrondissementsrechtbank van Berlijn-Charlottenburg. Daarmee wilde hij voedingdiensten voorkomen, waardoor het illegale karakter van die vennootschap geheim kon blijven. Reinhold Vorberg werd op 18 november 1939 aangeduid als hoofd van het GeKraT, weliswaar onder de schuilnaam Hintertal. Zijn hoofdkwartier bevond zich evenwel niet in de Tiergartenstraße 4 te Berlijn, maar in een van de eerste moordcentra: Grafeneck. Oorspronkelijk bestond zijn taak uit het organiseren van transport van patiënten naar de verschillende moordcentra. Ook dit gebeurde op een wijze die verwarring teweegbracht; te doden patiënten werden soms naar verder gelegen moordcentra gevoerd, en dit om hun spoor onmogelijk te maken, vooral tijdens de oorlog. De ontvangen lijsten van slachtoffers moesten overgepend

Vanaf het begin van de gecentraliseerde naziperitocide werden rode Reichspostbussen gebruikt voor het transport van te vermoorden patiënten

worden op transportlijsten die hij naar instellingen verstuurde zodat deze op de hoogte waren van wie wanneer opgehaald zou worden. Ook moest hij de nodige correspondentie tussen de instellingen en familieleden verzorgen. Ten slotte incasseerde het GeKraT aanvankelijk de inkomsten, en dit tot eind 1940, het moment waarop Dietrich Allers het ZVSt. opricht.

Het GeKraT is het meest gekend voor haar transportmiddelen: de grauwe bussen. Het wagenperk bestond in het begin uit 3 rode Reichspostbussen, 2 kleinere personenbusjes voor koeriersritten en 1 rode postbestelbus. Misleiding was alweer aan de orde voor de aanschaf van dat wagenperk, de *deutsche Reichspost*, die eigenaar was van de Reichspostbussen, viel onder het *Reichspostministerium*. Binnen de KdF was het het subambt IIb (dat afhankelijk was van Viktor Brack) onder Hans Hefelmann dat instond voor de aangelegenheden tussen de Reichsministeries. Hefelmanns directe ondergeschikte, Richard von Hegener, vroeg aan het postministerie om de postbussen in gebruik te mogen nemen. Het verhuur van het voor Aktion-T4 te gebruiken wagenperk werd gecontracteerd door 'Sonderstaffel von Hegener' ('Speciale afdeling von

Hegener'). Dit betekent dat noch het GeKraT, noch de ZDSt.-T4, noch de KdF in het openbaar moest treden. De geschiedenis heeft de postbussen als grauwe bussen in haar boeken opgenomen, maar in het begin waren ze rood. Toen Aktion-T4 volop bezig was, werden de bussen in het grijs geverfd. Niet alleen de bussen werden trouwens geverfd: de kleurverandering werd algemeen doorgevoerd ten gevolge van de oorlog die toen volop woedde, waarbij nazi-Duitsland af te rekenen kreeg met luchtaanvallen van de geallieerden. Wel werden de ramen afgedekt met gordijnen; soms werden ramen zelfs geverfd. Dit was niet om het zicht van de patiënten te belemmeren, maar eerder om zeker te zijn dat kijklustige Duitse burgers geen glimp konden opvangen van te vermoorden inzittenden. Voor elk konvooi van een *Aufnahmeanstalt* – en later vertrekkend vanuit een *Zwischenanstalt* – werd een drietal bussen gebruikt. Een gewone personenwagen reed voorop om eventuele obstakels te vermijden. In elke bus waren twee verpleegsters aanwezig die een oogje in het zeil moesten houden. Eventuele gewelddadige patiënten, die soms wel in het snuitje hadden dat dit hun laatste rit zou worden, konden vastgebonden

worden aan hun stoel met behulp van handboeien. Soms kregen inzittenden on der dwang kalmeringspillen toegediend. Niettegenstaande deze voorzorgsmaatregelen om het moordprogramma geheim te houden, kreeg de algemene bevolking met doorrijdende postbussen te maken, wat tastbaar bewijsmateriaal opleverde van wat zich afspeelde. Openbare aanklagers die zich afvroegen welke verblijfplaats de patiënten werd toebedeeld, werden doorgestuurd naar het GeKraT. Maar toen zij telefonisch contact probeerden op te nemen met het GeKraT, stelden zij vast dat dit rechtsbedrijf eigenlijk niet bestond. Verdere vragen werden afgehandeld door de ZDSt.-T4 zelf.

Vanaf 1941 beriepen concentratiekampen zich op de ZDSt.-T4 om zich te ontdoen van afgeleefde concentratiekampgedetineerden. Aktion 14f13 maakte gebruik van de Aktion-T4-organisatie om zich te ontdoen van zieke en arbeidsongeschikte kampgedetineerden. Nog voor dat sommige kampen, zoals Auschwitz, voorzien werden van gaskamers, werden kampgedetineerden naar T4-centra gedeporteerd met dezelfde grauwe postbussen. ■

Johan Puttemans

Polarisatie: Wat doen we ermee?

Voor professionals, onderzoekers en beleidsmakers die op zoek zijn naar inspiratie en tools om slimmer om te gaan met polarisatie.

Polarisatie zit overal: op straat, online en aan de keukentafel. De vraag is: hoe gaan we ermee om? En vooral: hoe doen we dat op een manier die niet verder verdeelt, maar juist opnieuw verbindt? Rond die vraag organiseert het **Wij-Zij netwerk** een Impactdag in Mechelen.

Tijdens deze Impactdag verkennen we drie actuele thema's, samen met experts, ervaringsdeskundigen en beleidsmakers. Elke sessie vertrekt vanuit een concrete casus. We leggen inzichten naast elkaar en zoeken samen uit: wat kunnen we morgen anders doen?

Na de sessies volgt een paneldebat rond de centrale vraag: Hoe dichten we in Vlaanderen en Brussel de kloof tussen wat we weten over polarisatie en wat we ermee doen?

Timing van de dag:

Vanaf 13u Onthaal
13u30 Verwelkoming en intro
13u40 Eerste thema:

Jongeren spelen kat en muis met de politie

Jongeren en politie, het schuurt vaak. In Gent werkte de lokale politie samen met jongerenorganisaties aan een vernieuwende aanpak: in plaats van elkaar enkel in crisissituaties te zien, creëerden ze ontmoetingsplekken. Wat denk je van samen boksen, of samen een populaire YouTube-reeks opnemen over flikken en jongeren in Gent? In deze sessie krijg je het verhaal vanop de eerste rij. Korpschef Filip Rasschaert, een betrokken jeugdinspecteur en een jongere uit het project delen hun ervaringen. Hoe begin je eraan, wat heb je nodig om het te doen werken – en hoe maak je het duurzaam?

14u25 Tweede thema:

Algoritmes die je eigen gelijk versterken, online polarisatie

Sociale media lijken een broeihaard voor polarisatie: van toenemende haatspraak, bubbels die je eigen gelijk bevestigen, tot online moderatie in handen van AI. Maar wat klopt daarvan echt? Het Antwerpse AI-bedrijf *Textgain* leidt Europees onderzoek naar online haatspraak en deelt in deze sessie enkele opvallende bevindingen uit hun meest recente data. Samen met ervaringsdeskundigen gaan we in gesprek: hoe herken je online polarisatie, en hoe reageer je erop?

IMPACTDAG

5 SEPTEMBER

2025 MECHELEN

15u40

Derde thema:

Burgers die de overheid de rug toekeren

Hoe ga je als overheid om met weerstand? Van protest tegen een windmolenpark tot woede rond een vluchtelingencentrum – burgers willen niet alleen uitleg, ze willen erkenning. Guido Rijnja, gedragswetenschapper en communicatieadviseur bij de Nederlandse Rijksvoorlichtingsdienst, ontwikkelde de dilemmalogica: een eenvoudige maar krachtige aanpak in drie stappen die helpt om polarisatie te doorbreken en écht contact te maken. In deze sessie toont hij hoe je verschil bespreekbaar maakt, gedeelde vragen vindt en opnieuw vertrouwen bouwt – ook als het schuurt.

16u25

Panelgesprek: van inzicht naar actie

16u55 – 18u

Slotwoord en receptie

Een initiatief van **Wij-Zij**, een netwerk van partnerorganisaties die samen bouwen aan duurzame antwoorden op toxische polarisatie.

*De impactdag wordt gemodereerd door **The Floor is Yours**. We zorgen ervoor dat niemand in slaap valt, dat je niet verdrinkt in jargon, en dat er ruimte is voor échte interactie. Verwacht geen droge presentaties, maar scherpe vragen en betrokken gesprekken. Ons doel: dat je naar huis gaat met nieuwe inzichten en goesting om aan de slag te gaan.*

- Vrijdag 05 september 2025
- Van 13:10 tot 18:00
- Nederlands
- Het Predikheren, Mechelen

Meer informatie en het inschrijvingsformulier: wij-zij.be

WEES GETUIGE VAN DE SPOREN VAN
HET NAZI-VERNIETIGINGSPROCES

HET AANBOD AAN STUDIEREIZEN VAN STICHTING AUSCHWITZ

info@auschwitz.be

Auschwitz-Birkenau bezoeken - sinds 1980

Stichting Auschwitz en de vzw Auschwitz in Gedachtenis organiseren elk jaar hun vijfdaagse studiereis '**Auschwitz en Birkenau bezoeken**' en dit sinds 1980. Meer dan 2.000 docenten en pedagogen hebben al aan deze studiereizen deelgenomen. Met onze begeleiding willen we het evenwicht bewaren tussen objectieve duiding en subjectieve betrokkenheid, het rationele en het emotionele aspect. Deze studiereis belicht zowel de historische kennis van de feiten, als de herdenkingswaarde van een bezoek aan zulk een zwaarbeladen plek. Er worden elke avond ook lezingen en documentaires voorgesteld in het conferentiecentrum waar we verblijven.

In het Spoor van de Shoah in Polen - sinds 2014

Op het ogenblik dat Auschwitz volledig operationeel was, was de Aktion Reinhardt bijna volledig uitgevoerd. Die actie was gericht op de vernietiging van de Joden in het *Generaal Gouvernement* (Centraal-Polen tijdens het interbellum). De sinds 2014 voorgestelde achtdaagse studiereis '**In het Spoor van de Shoah in Polen**' volgt een chronologisch en logisch schema. Bij elke etappe bezoeken we allereerst de stad zelf, d.w.z. het voormalige getto of de vroegere Joodse wijken. Kennismaken met het Joodse leven, de traditie en de cultuur van vóór de Tweede Wereldoorlog is een van de doelstellingen van deze studiereis. We houden daarna eerst halt bij de deportatieplaats vanwaar de Joodse bevolking haar laatste reis aanvatte. Tot slot bezoeken we het moordcentrum dat bij de stad hoort, en aan de hand van pedagogische documenten, kaarten, foto's en talrijke getuigenissen, scheppen we een beeld van de geschiedenis van deze plekken.

In het Spoor van de Naziperitocide - in voorbereiding

De medewerkers van vzw Auschwitz in Gedachtenis bereiden momenteel een studiereis doorheen het nazimoordprogramma op 'nutteloos geworden levens' voor, met als thema's: kindermoord/Aktion T4/wilde patiëntenmoord/14f13/patiëntenmoord in Polen. Nog voordat de massale massamoorden met de kogel plaatsvonden en Joden op genocidaal niveau gedeporteerd werden om vergast te worden bij aankomst, voerden de nazi's in het geheim de zogenaamde Aktion T4 uit. Deze actie sloeg op het systematisch vermoorden van hetgeen nazi's als 'levensonwaardig leven' bestempelden: zowel fysiek als mentaal gehandicapte personen. Enige tijd na de inval van nazi-Duitsland in Polen startten zowel in het bezette Polen de eerste vergassingen van gehospitaliseerde mensen, alsook de registraties van gehandicapte personen in Duitsland zelf, die vanaf 1940 in speciaal ingerichte gaskamers vermoord werden. De nieuwe studiereis '**In het Spoor van de naziperitocide**' start in Polen – waar de eerste vergassingen van 'nuttelozen' plaatsvond – en vervolgt tijdens een meerdaagse studiereis doorheen Duitsland en Oostenrijk met bezoeken van zogenaamde tusseninstellingen, kinderafdelingen en Aktion T4-moordcentra.

VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS - STICHTING AUSCHWITZ
WOLSTRAAT 17/BUS 50 - 1000 BRUSSEL - TEL.: +32 (0)2 512 79 98

WWW.AUSCHWITZ.BE
INFO@AUSCHWITZ.BE

Eindredactie: **Henri Goldberg**
Hoofdredactie: **Frédéric Crahay, Johan Puttemans**
Redactiesecretaris: **Georges Boschloos**
Redactiecomité: **Dirk Lagast, Jean Cardoen, Dimitri Roden, Fabian Van Samang**
Vertalingen naar het Nederlands: **Rudy Trullemans**
Graficus: **Georges Boschloos**

Met de steun van:

 **nationale
loterij**
MEER DAN SPELEN